

Interview met Th.C.W. Oudemans

naar aanleiding van het verschijnen van zijn boek *'In natura'*

november 2012

Een student heeft Th.C.W. Oudemans geïnterviewd naar aanleiding van het verschijnen van zijn laatste boek *In natura*. Het onderwerp van gesprek is niet zozeer dit boek, maar de 'noodzaak' van de filosofie überhaupt.

Empirisch zijn

Student: U beweert bij hoog en bij laag dat filosofie is: *in grondige zin empirisch worden*. Wat bedoelt u daarmee? Bent u een empirist, zoals Locke of Hume?

Oudemans: Hoe empirisch is het empirisme? Empiristen als Locke en Hume denken dat de wereld is opgebouwd uit simpele impressies, zoals een indruk van rood. De taal komt pas daarna. De impressies worden bijeengebracht tot ideeën in iemands hoofd. Woorden zijn daarvan de aanduiding. Het kan niet empirischer, zou je zeggen: uiteindelijk is een woord alleen zinvol wanneer het terug te voeren is op eenvoudige, atomaire indrukken, waarin niemand zich kan vergissen en waarin er geen onenigheid kan ontstaan. Waar dat niet het geval is, bij voorbeeld in de filosofie, daar is sprake van *betekenisloos* taalgebruik.¹

Hier ontstaan vragen. Heb ik de taal die moet berusten op impressies en ideeën niet al nodig om impressies en ideeën te benoemen en in te delen – om een filosofie te hebben zoals Hume?

¹ Hume, *A Treatise of Human Nature*, Abstract 7: When [the author] suspects that any philosophical term has no idea annexed to it (as is too common) he always asks, *From what impression is that supposed idea derived?* And if no impression can be produced, he concludes that the term is altogether insignificant.

En: op basis waarvan kan ik impressies, aangenomen dat die bestaan, zodanig verenigen dat daar een *woord* uit voortkomt? Moet het woord niet al tevoren verenigend zijn?

En: kan ik überhaupt iets waarnemen zonder het al in taal geïnterpreteerd te hebben?

Wanneer ik echt empirisch probeer te zijn, dan merk ik dat ik geen last heb van impressies - ik hoor een *brommer* voorbij scheuren. Ik zie *huizen*. Elk horen is een horen *als...*, elk zien een zien *als...* De taal tekent iedere waarneming.

Student: Maar het impressionisme dan? Monet schildert niet, maar geeft alleen kleurige vlekken en vegen weer, ongeordend, chaotisch, zoals het waargenomene zich op dat moment toont.

Oudemans: Impressionisten als Monet lijken de meest elementaire, voorbijgaande impressies vast te leggen op het doek. Dat is alleen mogelijk wanneer de toeschouwer al in staat is geweest om waterlelies en rozenstruiken *als zodanig* te zien. De schijnbaar elementaire impressie *parasiteert* daarop. Geen impressionisme zonder *zien als*.

Student: Maar Monet heeft ook wel schilderijen gemaakt die een grote *blur* van kleuren zijn en waarin je niets kunt herkennen.

Oudemans: Een schilder is hiertoe in staat doordat hij een variant biedt op het *zien als* dat schilder en toeschouwer al verbindt.

Student: Maar wat u 'het als' noemt, dat is toch gewoon *mijn* perspectief, *mijn* manier van kijken naar de werkelijkheid?

Oudemans: Is die manier van kijken jouw bezit, jouw constructie? Hoe kun jij iets over je eigen manier van kijken beweren als je daar altijd al binnenin zit? De kracht van de gemodificeerde empirist Carnap is dat hij gezien heeft: er zijn altijd woorden waarbinnen je beweringen doet die waar kunnen zijn of niet.

Student: Is Carnap dan empirisch in uw zin?

Oudemans: Carnap zegt: er zijn zaken waarover ik uitspraken kan doen waarvan kan blijken of ze kloppen of niet. Maar er zijn ook dingen waarbij dat niet kan. Dat noemt hij semantiek. Semantiek is: datgene waarbinnen je ware of onware uitspraken kunt doen, maar wat zelf niet waar of onwaar is. Semantiek is prealabele taal, en volgens Carnap kan ik kiezen welke taal ik zal spreken, op grond van pragmatische overwegingen.

‘Ik’ ben dan taallos en kies vervolgens een taal die mij het beste bevalt. Of zoals jij net zei: ik ben iemand en vervolgens heb ik een perspectief op de werkelijkheid. Alleen door die veronderstelling kan Carnap denken dat semantiek niets met waarheid te maken heeft.

Bij empirische beproeving blijkt dat Carnap maar zo niet de beschikking heeft over zijn taal. Die is ouder dan hij zelf en groter dan hij kan bedenken. Hij is dan ook bevangen in metafysische onderscheidingen – zoals het onderscheid tussen kaders en feiten, theorie en praktijk, het ego en de andere dingen – zonder dat hij daar weet van heeft.

De semantiek van Descartes’ *ego cogito* tekent zijn denken, zij laat hem denken dat hij zelf denkt.

Nu komen we dichterbij wat ik versta onder ‘empirie’. Ik kan mij niet buiten de taal plaatsen. Net zo min als ik een brommer kan horen zonder een *als*, of een boom kan zien zonder een *als*, ben ik zelf qua identiteit niets zonder een *als*.

Taal

Student: Dus ik kan niet kiezen voor een bepaald *als*? Mijn *als* kan niet veranderen?

Oudemans: Het *als* verandert, buiten jou om. Er zijn semantische wendingen, bijvoorbeeld de overgang van de aristotelische naar de galileïsche semantiek. Maar er is geen sprake van dat jij daar keuzes maakt. Je kunt niet terug naar Aristoteles. Je kunt niet geloven dat er sprake is van natuurlijke plaatsen voor de dingen of van natuurlijke doelloorzaken. Daar blijkt: de taal is niet jouw instrument, jij bent veeleer het instrument van de taal. Je wordt een bepaalde kant op gestuurd. In die sturing treden verschuivingen op. Empirisch zijn betekent: merken waar je gestuurd bent door taal, waar je vernaggeld wordt door taal, waar je taal gebruikt die weinig meer te maken heeft met de manier waarop op dat moment de taal jouw wereld van betekenissen tekent.

Student: Dus de gedachte dat ik betekenis toeken aan een chaotische werkelijkheid en dat ik daarbij de taal gebruik als instrument is volgens u niet empirisch?

Oudemans: Het darwinisme heeft laten zien: levende wezens zijn kopieermachines die worden geselecteerd. De geschiedenis van eerdere confrontaties bevindt zich in het levende wezen zelf. Een levend wezen is geen op zichzelf staande substantie, zoals in de filosofie millennia is gedacht, maar: een gestold over en weer met een lange geschiedenis van confrontaties tussen datgene wat schijnbaar de substantie is en zijn omgeving. Als dat zo is, dan ben ik ook niet meer degene die als zelfstandig wezen daarover kan oordelen. Zodra ik dat toch doe ben ik alweer vergeten dat datgene wat ik zeg al omgeven is door de geschiedenis die mij en datgene waar ik het over heb, omgeeft. Ik kan niet zomaar spreken over die geschiedenis want niet alleen virussen, genen, bacteriën, bonobo's en mensen bestaan als gestolde vermenigvuldiging, maar ook de myriaden varianten van taal. Het besef daarvan is het begin van filosofie vandaag de dag.

Student: Maar terwijl u nu spreekt, gebruikt u de taal toch als instrument om mij iets duidelijk te maken?

Oudemans: Ja, maar tegelijkertijd kun je merken: de woorden die ik gebruik zijn ouder dan ik; ze zeggen meer dan ik ermee kan bedoelen, ze spreken achter mij langs en over mij heen. De woorden bevatten mogelijke betekenissen en connotaties waarvan ik geen besef heb op het moment dat ik ze gebruik. Het zijn sedimenten van opeenvolgingen die ik niet kan overzien. Als je dit beseft, kun je in sommige gevallen merken hoe jij door die taal wordt gestuurd, getekend, gedrogeerd, gepiepeld. Je praat, maar wie of wat praat er door jouw mond heen? Dat moet je je als filosoof altijd afvragen. Daarbij dwaal ik voortdurend. Elke identificatie die ik doe, is potentieel fout. Daarom is wat ik zeg *toetsbaar*.

Toetsing

Student: U beweert: de aristotelische wereld is weg en het is niet langer mogelijk om een god of iets geestelijks dan wel iets cultureels aan te nemen als verklaringsgrond voor wat dan ook. Dan vraag ik: *voor wie geldt dat?* Niet voor Chinezen, niet voor moslims in het Midden-Oosten, maar ook niet voor christenen in Italië of Frankrijk – misschien evenmin voor de *bible belt* hier in Nederland! In welke zin is ‘echte filosofie’ dan toetsbaar?

Oudemans: Filosofische beproeving is voorwaardelijk, niet universeel. De een leeft als filosoof de ander niet. De één vecht tegen parasieten, leugens en verleidingen – terwijl hij beseft dat hij nooit zonder is -, de ander doet dat niet. Je hebt al veel voor zoete koek geslikt, als je vindt dat iets voor iedereen moet gelden.

Onbeproofbaar blijven kan het leven bevorderen, *als drogering*. Dat hangt samen met de lange termijn waarin semantische veranderingen zich voordoen. Wat Wittgenstein in *Über*

Gewißheit zegt: de rivier van mijn leven stroomt langs oevers. Die oevers veranderen ook wel, maar dat gaat heel langzaam. Die oevers zijn semantiek, waarbij Wittgenstein een variant biedt van Carnaps denken: de semantische oevers bestaan niet alleen uit woorden, maar ook uit zekerheden. Wat zo langzaam muteert kan ook lang ontkend blijven.

Hier komt een punt waarop ik beproefd ben. Vroeger dacht ik dat wetenschappen een harde toetsing inhielden, onvermijdelijk, en filosofie alleen maar een voorwaardelijke. Maar zo ligt het niet. Ook wetenschappelijke toetsing is voorwaardelijk: je moet getoetst *willen* worden en anders is er niets aan de hand. Een voorbeeld: ik hoorde een verhaal van een vooraanstaande wetenschapsbeoefenaar die tegelijkertijd in alternatieve geneeskunde geloofde. Hij kreeg kanker, weigerde chemotherapie en overleed. Een ander voorbeeld is: biologisch eten. Daarvan is al honderden keren bewezen dat het niet beter is dan niet-biologisch eten. Maar de schappen van de Albert Heijn en de Jumbo blijven vol met van die half verrotte dingen die dubbel zo duur zijn.

Dawkins zegt: iemand die de *cargo cultuur* serieus neemt en tegelijkertijd gebruik maakt van een vliegtuig met zijn aeronautische techniek, die is een hypocriet.² Mijn vraag is dan: en nu? Hier stopt het gesprek. Het heeft geen zin om de ander met rationeel geweld tot je standpunt over te halen.

Student: Is 'empirisch worden' dan niet het ontmaskeren van illusies, *myth-busten*?

Oudemans: Het is niet zo dat filosofie voor eens en altijd afrekent met illusies en zo een soort zuiverheid creëert, waardoor ikzelf beter word. Nee, ik word *zelf* ontmaskerd, zonder dat ik daar beter van word. Bijvoorbeeld: Hobbes kan zich geen machine voorstellen die niet door een machinist in beweging wordt gehouden. Maar op het moment dat ik beseft dat machines

² Dawkins, *River out of Eden*, p. 31-32: Show me a cultural relativist at thirty thousand feet and I'll show you a hypocrite. Airplanes built according to scientific principles work. They stay aloft, and they get you to a chosen destination. Airplanes built to tribal or mythological specifications, such as the dummy planes of the cargo cults in jungle clearings or the beeswaxed wings of Icarus, don't.

geen machinist nodig hebben, sterker nog, als ik beseft dat machinisten vaak denken dat ze machinist zijn terwijl ze eigenlijk bewogen worden door de machines die ze in schijn bedienen, dan raak ik iets kwijt. Ik raak een hoopvolle rooskleurige gedachte over mijn eigen positie in de wereld kwijt. Maar het is niet zo dat ik daarna een ‘realistische of empirische kijk op de dingen’ heb. Nee, telkens weer blijkt ik gedrogeerd te zijn en nooit bereik ik voorgoed een toestand van ‘empirisch’ zijn. Immers, dat is een vooruitgangsgedachte en die is zelf weer een drogerend filosofoem.

Hobbes vraagt zich af: Wat is natuur? Dat is de *Art whereby God has made and governs the world*. De natuur is een machine, maar een machine vergt een maker en een onderhoudsmonteur. Dus er is geen machine zonder design, en er is geen design zonder designer.

Deze semantiek verliest langzamerhand terrein: de levende natuur is opgebouwd uit machines die zonder enige intelligentie of doelgerichtheid emergente eigenschappen laten zien. Het verband tussen *natura* en *ars* wordt losgetrokken.

Filosofie betreft datgene waardoor je achter je rug om wordt gestuurd, op weg gebracht, heen en weer gesleept, zonder dat je het in de gaten hebt. Vandaar ook dat toetsing in de filosofie anders is dan in de wetenschap. In de wetenschap zijn er experimenten die zorgen dat theorieën al dan niet worden ontkracht. Uiteindelijk gaat het in de wetenschap om beheersing: de omstandigheden zo manipuleren dat je uniformiteit krijgt, zodat je wetten en theorieën kunt formuleren en techniek kunt genereren. Daar kan het in de filosofie niet om gaan. Daar gaat het om *alles* wat jou qua betekenis omgeeft, óók de wetenschap. Zo is het beheersingskarakter van de wetenschap een filosofisch vraagstuk. Beheersing zou wel eens een grote drogering kunnen zijn.

Student: Een eerder boek van uw hand draagt de titel *Over de natuur van mensen* en uw jongste boek heet *In natura*. Is daar die toetsing te zien?

Oudemans: Ja! *Over de natuur van mensen* is vernietigd, kapot gemaakt door de tand des tijds. Er is maar weinig dat standhoudt. Het zou al heel mooi zijn als vijf procent van wat je ooit geschreven over tien jaar nog houdbaar is. Veruit het meeste is hopeloos. Je ziet het aan

Heidegger: wat tot op een bepaalde hoogte stand kan houden zijn enkele teksten uit zijn laatste levensjaren. En wat er gebleven is, dat is methode, geen standpunten.

Student: Dus toch bestendigheid? Is het niet veel mooier als filosofie heel momentaan is en vervliegt? Waarom zou het nu eindeloos moeten blijven liggen?

Oudemans: Dat heeft te maken met de thermodynamische betekenis van leven: langzame vernietiging, uitstel. Het is vandaag de dag vanzelfsprekend dat als je wat te zeggen hebt, je dat onmiddellijk gaat dissemineren. Dat is een manier van zaaien die vergankelijk is. Je komt in een heel korte cyclus terecht van opkomende aandacht en het verdwijnen ervan, zoals dat met hits in *I-tunes top 30* gebeurt.

Als filosoof heb ik het besef: er zijn levensvormen die heel anders zaaien. Je hebt gewassen die hun zaad zodanig inpakken dat het lang houdbaar is. Daarbij is onduidelijk of dat zaad ooit zal ontkiemen of niet. Inmiddels is het gelukt om zaden van 30.000 jaar oud opnieuw te laten ontkiemen.

Ik heb zelf geroepen: een boek publiceren is een rozenblaadje in de *Grand Canyon* gooien. Nee, het is het uitwerpen van een vrijwel ondoordringbaar verpakt zaad. In de huidige gemobiliseerde samenleving, waarin ik gebukt ga onder publicatiedwang en de noodzaak om luidkeels om aandacht te roepen, is het mooi dat ik de gelegenheid heb om daarbinnen in het verborgene te bestaan: ik hoef niemand te overtuigen, maar ik probeer iets zodanig in te pakken dat het lang houdbaar is. Maar dat is niet eens het doel. Er is namelijk voor mij als filosoof geen doel qua vermenigvuldiging of disseminatie, en wel omdat ik een sterfelijk wezen ben. Filosofisch schrijven is deelnemen aan een spel, dat doelen en middelen omvat, maar zelf geen doel kan hebben.

Student: U streeft dus naar een zo langzaam mogelijke vervluchtiging van wat u schrijft?

Oudemans: Van wat ik *ben*.

Student Schrijft u daarom in het Nederlands? U zegt dat geesteswetenschappen een aflopende zaak zijn. Dat geldt ook voor het Nederlands.

Oudemans: De verschillen tussen de Europese talen zijn niet zozeer geesteswetenschappelijk relevant, als wel een mogelijke indicatie van onderscheidingen die een aanwijzing kunnen zijn naar de tekenende taal – onderscheidingen die in universele rekentalen of de academische eenheidstaal niet aan de orde komen.

Filosofie als geesteswetenschap?

Student: U maakt nu een onderscheid tussen filosofie en wetenschap, maar filosofie *is* toch een geesteswetenschap?

Oudemans: Sinds enkele jaren is er in Leiden geen faculteit wijsbegeerte meer. Zij behoort als instituut tot de *humanities*. Een filosoof is een humanist. Sloterdijk heeft in *Regeln für den Menschenpark*³ duidelijk gemaakt wat een humanist is: iemand die dikke brieven aan vrienden schrijft. Filosofen zijn *halbstarke* zolderkamerbewoners die dankzij subsidiestromen in staat gesteld worden om geestelijke teksten te lezen en te schrijven, terwijl buiten hun kamertje zich enorme politieke en economische omwentelingen afspelen – en vooral: de natuur op ongekende wijze van zich blijk geeft, dankzij darwinisme en thermodynamica.

³ De tekst van ‘*Regeln für den Menschenpark*’ is te vinden op:
http://www.uni-oldenburg.de/EthikProjekt/Regeln_f%FCr_den_Menschenpark.htm
In dit essay geeft Sloterdijk ondermeer een antwoord op Heideggers ‘*Brief über den Humanismus*’(GA band 9).

Als filosofie behoort tot het humane, het literaire en het geestelijke, dan is zij onschuldig vermaak, een niche binnen technologie, economie, levende en niet levende natuur - en kan daar nooit meer een antwoord op zijn. Filosofie die probeert een alternatief te vinden voor de mechanica of die poogt iets romantisch, iets gevoelig, iets liefs, iets alledaags, iets menselijks, iets lijfelijks, iets intersubjectiefs, iets maatschappelijks, iets ethisch terug te krijgen is met handen en voeten gebonden aan datgene waar zij tegen is. Als er nog filosofie mogelijk is, dan is die een *beantwoording* aan de zich steeds muterende mechanica van de levende en niet-levende natuur, een stilstaan bij de *betekenishorizon* ervan, niet het zoeken van een *alternatief* daarvoor, want dat heet in *Echte Filosofie*: geest van de wraak.

Het literaire is inmiddels zelf technologisch geworden en onderdeel van de levende natuur. Sinds het darwinisme weten we dat het niet langer mogelijk om een harde scheiding aan te brengen tussen natuur en kunst, cultuur of geest.

De grote omwenteling bij Darwin is het besef dat de natuurlijke soorten poreus, veranderlijk en in elkaar overgaand zijn. De gevolgen daarvan voor de overgeleverde filosofie zijn nog niet duidelijk. Waar bevind ik mij als mens, die voorheen dacht buiten of tegenover de natuur te kunnen verkeren? Hoe moet ik spreken over de natuur, wanneer mijn spreken daardoor is omgeven? Heb ik mijzelf niet eigenschappen, zoals rationaliteit, toegekend, die ik aan de natuur te danken heb? Darwin heeft laten zien: de natuur is niet dom, maar intelligent en mijn eigen intelligentie is het product van de natuurlijke mechanica.

Student: U beweert dat geesteswetenschap geen bestaansrecht heeft?

Oudemans: Zij is *fading away*. Er wordt nog geesteswetenschappelijk onderzoek gedaan, maar je merkt: *I'm losing my grip*, ik ben losgezongen van hoe de zaken erbij staan, wat ik doe wordt prosodisch dissonant. Dat is de toets. Is mijn toon nog afgestemd op wat er gaande is? Je kunt nooit zeggen: "ja", maar je kunt wel merken: "nee". In dit geval:

geesteswetenschap leeft van semantische opposities, zoals die tussen natuur en kunst/cultuur/geest/taal/ratio/conventie, die hun harde oppositiekarakter verloren hebben.

Student: Beweert u nu dat wetenschap gericht is op uniformiteit en filosofie op variatie?

Oudemans: De oppositie tussen universeel en particulier is opnieuw zo'n vanzelfsprekendheid die jouw en mijn denken tekent. De tegenstelling stamt van Aristoteles en beheerst jou, of je dat nu weet of niet. Maar er zijn ervaringen waarbij je merkt: die onderscheiding wil niet, of raakt getransformeerd, gemuteerd. Bijvoorbeeld: als ik een prieevogel zie, die allerlei kleurige objecten verzamelt om een mogelijke partner te verleiden, dan kan ik zeggen dat die vogel *op zijn eigen manier* bezig is met *schoonheid*. Op dat moment heb ik te maken met een verwantschap tussen mijn besef van schoonheid en dat van de vogel, die niet universeel en niet particulier is, maar die wel tussen mij en die vogel speelt.

Filosofie, wetenschap en religie

Student: Filosofie is volgens u geen geesteswetenschap. Is zij dan verwant met religie?

Oudemans: Wat is het verschil tussen een filosoof en een gelovige in Rudolf Steiner of alternatieve geneeskunde? Om te beginnen is een gelovige in Steiner iemand die iets zegt wat in principe wetenschappelijk toetsbaar is. Hij zegt bijvoorbeeld: als ik een bepaald middel in een oneindige verdunning toedien zal dat effect hebben. Maar op het moment dat die toetsing niet wordt toegelaten ben ik quasi-religieus. Filosofie begeeft zich daar helemaal niet in. Want filosofie doet altijd een stap terug en vraagt zich bijvoorbeeld af: wat is er al meegenomen op het moment dat ik wetenschappelijk ga toetsen? Leeft die toetsing niet al van een semantiek, namelijk die van de beheersing, het overleven, de economie?

Student: Is een filosoof dan iemand die over de invloeden van de wetenschap nadenkt?

Oudemans: Dat kun je op verschillende manieren doen. De wetenschapsjournalistiek vertelt aan anderen wat de wetenschap doet. Maar in de filosofie gaat het om de vraag: in wat voor een betekenisconstellatie zit ik – *met* de wetenschappen? Hoe laten nieuwe wetenschappen en hun semantiek de wereld waarin ik mij als vanzelfsprekend bevind op haar grondvesten trillen?

Een voorbeeld: de titel *The Origin of Species*. In de eerste plaats is het boek wetenschap: er wordt onderzoek gedaan naar oorsprongen van *species*, verwantschapslijnen, enzovoort. Maar tegelijkertijd is daar iets anders gebeurd. Het woord *species* is veranderd. Hoe staat het met de veranderlijkheid van mijn eigen soort, en de verwantschappen met andere? Die wending heeft een zijeffect, namelijk de vraag: hoe *schrijf en spreek* ik als de *species* veranderlijk zijn? Moet ik niet *altijd* veronderstellen dat de onderscheidingen die ik mijn spreken maak *hard* zijn, terwijl het darwinisme de onmogelijkheid daarvan heeft laten zien?

Het woord *species* zit in de titel *The Origin of Species*. Het boek betreft niet alleen het voortkomen van de ene *species* uit de andere, maar ook de *origin* van het woord *species*. Daarmee gaat het ook over de *origin* van het woord *origin*. Wat Rousseau een *origine* noemt is niet wat Darwin eronder verstaat. Een *origine* in de zin van Rousseau betreft een veronderstelde ‘natuurlijke’ toestand die door *conventies*, dus iets artificieels, wordt aangevuld en aangetast. Hij leeft, net als Hobbes, in de vanzelfsprekende semantiek van *nature* en *art*. Wanneer Darwin natuurlijke van artificiële selectie onderscheidt, dan gebeurt dat *binnen een en dezelfde geschiedenis van de natuur, waarbinnen dit onderscheid gerelativeerd is*.

Student: U noemde zojuist de thermodynamische wetenschap en de thermodynamische betekenis van leven als langzame vernietiging, als uitstel. Thermodynamica is toch een onderdeel van de natuurkunde? Wat heeft de filosofie daar te zoeken?

Oudemans: Een filosoof kan niet om de oudste vragen heen, die naar het *geheel*, dat het over en weer tussen de natuur en mijzelf als onderdeel daarvan omvat. Hoe is het mogelijk dat het leven op mechanische wijze is voortgekomen uit en nog altijd behoort tot de niet-levende natuur? Hoe kan de natuur *nieuwe dingen* laten opkomen? Hoe zit het met de eenmalige geschiedenis van het leven in haar verhouding tot de schijnbaar tijdloosheid van Newtons universum als eeuwig draaiend uurwerk?

Wat is de molensteen van de newtoniaanse wereld? Dat is de gedachte dat causaliteit zonder gaten is. Iedereen denkt zo, iedereen is door dat virus aangetast. In beginsel is in de newtoniaanse wereld de voorspelling identiek aan de verklaring. Daar heb je ook filmpjes van. In een newtoniaanse wereld is een film die je vooruit afdraait niet te onderscheiden van een film die je achteruit afdraait.

Zodra er meerdere ballen in het spel zijn treedt de chaos in: wanneer je bij poolbiljart de ballen verspreidt vanuit de driehoek die ze samenhoudt is het onmogelijk om te denken dat de film die achterstevoren wordt afgedraaid dezelfde is als de film die vooruit wordt gespeeld.

Het *clockwork* universum van Newton en Descartes is aangetast door de chaos van de tand des tijds. Dat blijkt in wetenschappen als darwinisme en thermodynamica. De woorden waarin Newtons bewegingswetten geformuleerd zijn, geven blijk van de semantiek van het universele. Hij zegt iets dat geldt voor *alle* voorwerpen, in een *tijdloos* universum.

Darwinisme en thermodynamica vormen een breuk in de universaliteit. Een levend wezen is namelijk niet alleen een vehikel voor replicators, maar heeft ook een energetisch aspect. Levende wezens nemen energie op, zetten die om in werk en stoten afvalstoffen af. Op deze wijze staan zij in dienst van de Tweede Wet van de thermodynamica, die zegt dat alles tot entropie tendeert. Door energieopslag en langzame afgifte daarvan zijn levende wezens een *omweg én een versterking* van de *dissipation* van energie in de richting van entropie. Essentieel daarbij is dat dit een *onomkeerbaar* gebeuren is; de pijl van de tijd gaat maar één kant op, die van verbranding. Via verbranding worden energiever schillen vernietigd. Want verschillen, daar houdt de natuur niet van, zo zeggen Schneider en Sagan het: *nature abhors a gradient*. Een levend wezen wordt dus niet alleen als vehikel door replicatoren gebruikt, zoals het darwinisme opmerkt, maar ook om het verschil tussen de koude kosmos en de door de zon opgewarmde aarde te vernietigen.

En dat wilde zelfstandig denken en keuzes maken!

Het *clockwork* universum is een mechanisme. Met de komst van darwinisme en thermodynamica blijken er nog heel andere machines te zijn die fungeren als natuurlijke paradigma's: Watt's stoommachine en de cv-ketel, doelzoekende raketten, de universele Turing machine, verbrandingsmotoren, gokmachines, pokermachines, Von Neumann machines. Ook na het uurwerk-universum verschijnen levende als machines, maar het is nog niet zo eenvoudig om te zeggen wat voor soort machines dat zijn.

Stel, ik loop langs het strand en zie daar ineens vier dingen liggen: een klok, een iPad, een zeester en een kokosnoot. In welke zin zijn deze vier dingen machines? In welke niet? Waarin verschillen ze van elkaar? Wat is de natuur dat zij de bron is van deze emergente evoluties van machines, waarvan ik er zelf een ben?

nut

Student: Maar als ik aandacht heb voor de taal die mij omgeeft, wat heb ik daar dan aan? Wat voor nut heeft het om empirisch te zijn?

Oudemans: Wat is het nut van nut? Nut is *nuts*! Er is een grote druk om dingen te doen die nuttig zijn. Daarmee wordt al een belangrijke vraag als beantwoord verondersteld, namelijk: Is nut datgene waar het in jouw leven om kan gaan? Bestaat er überhaupt nut dat kan dienen als einddoel? Nut heeft geen grens. Ben je niet semantisch gedwongen om nut altijd te zien als middel voor iets wat *nog verder weg* ligt, dus als doelmatigheid, waarbij in het vage blijft wat nu het echte doel is? Als je je die vragen stelt, ben je met filosofie begonnen. Er is dan al een klein verschilletje tussen de vanzelfsprekendheid dat alles nut moet hebben en de vraag of nut een doel kan zijn en of betekenis hetzelfde is als doel.

Student: Wat bedoelt u met ‘nut heeft geen grens’?

Oudemans: Nut betekent dat er een investering wordt gedaan die iets moet opbrengen. Het rendement moet vervolgens weer geïnvesteerd worden, want als het nut bereikt is moet er weer wat nieuws komen. Het hebben van de zaak is het einde van het vermaak. Het vervelende daarbij is dat jij een begrensde levenstijd hebt. Je bent dus bezig om iets te zoeken dat in strijd is met de aard van je bestaan: een sterfelijk wezen te zijn.

Student: Maar in de tijd dat ik leef, kan ik me toch nuttig maken of zinvolle dingen doen? Filosofie kan mij daarbij wellicht iets te bieden hebben, zoals stilstaan bij dingen die eigenlijk heel vanzelfsprekend zijn. Een soort retraite of meditatie.... Dat kan juist heel nuttig zijn.

Oudemans: Als iemand vraagt wat het nut is van filosofie, dan is hij bezig om mij in zijn economisch gestuurde bestaanswijze te drukken – de bestaanswijze waarin hij zelf geduwd is zonder dat te merken. En trouwens, waarom moet het altijd ergens *naartoe*? Waarom is filosofie niet iets wat ergens *vandaan* komt? Er is een mogelijkheid om via jou de natuur of de betekenisomgeving waarin je zit te laten spreken. Dat komt ergens vandaan, maar gaat nergens naartoe.